

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Obor Historie

Bakalářská práce

Martina Hausmanová

**Příspěvek ke studiu „mužského světa“
v pozdně viktoriánské Anglii**

**Contribution to the Study of the “Masculine World”
in Late Victorian Britain**

Praha 2017

Vedoucí práce: prof. PhDr. Martin Kovář, Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat především vedoucímu práce prof. PhDr. Martinu Kovářovi, Ph.D. za velkou trpělivost a cenné rady a připomínky. Druhý velký dík patří rodině a přátelům za podporu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 29. května 2017

.....

Martina Hausmanová

Anotace

Tato bakalářská práce se zaměřuje na analýzu „mužského světa“ v pozdně viktoriánské Anglii. Hlavním tématem je zhodnocení každodenního života mužů středních vrstev. Práce je analýzou jejich možností ohledně vzdělání, ale také na rodiny a rodinných vztahů. Kromě toho je analýzou využití volného času a jeho trávení s rodinou i bez ní, především ve spolcích a klubech. Prostudovaná odborná literatura mi umožnila prozkoumat měnící se postavení mužů v průběhu 19. století nejen ve zkoumaných středních třídách, ale i v ostatních společenských vrstvách. Měnící se životní styl nabízel nové možnosti a výzvy v pracovní sféře i v rodinném životě.

Klíčová slova: Pozdně viktoriánská Británie, každodenní život, střední vrstvy, „mužský svět“, volný čas

Abstract

This thesis focuses on the analysis of the “male world” in late Victorian England. The main theme is the evaluation of an everyday life of middle-classes men. The thesis focuses on their education opportunities, but also on the family and family relationships. Furthermore, the thesis deals with the question of leisure time and its spending with or without family, especially in gentleman's clubs. The study of specialized literature allowed me to examine the changing position of men during the 19th century not only in the middle classes but also in other social classes. The changing lifestyle offered new opportunities and challenges both in the workplace and in family life.

Keywords: Late Victorian Britain, everyday life, middle classes, “masculine world”, leisure time

Obsah

Úvod	6
První kapitola	
Anglie a anglická společnost ve viktoriánské éře	
Politická situace ve Velké Británii v poslední třetině 19. století.....	9
Rozdělení viktoriánské společnosti.....	11
Muž ve viktoriánské době	
Muži z upper classes.....	12
Muži z middle classes.....	13
Muži z working classes.....	14
Druhá kapitola	
Rodinný život	
Manželství.....	15
Rodina.....	16
Domácnost, životní úroveň.....	18
Sexualita a homosexualita.....	20
Třetí kapitola	
Dětství, studium, vstup do života	
Dětství a výchova.....	23
Vzdělávání.....	24
Pracovní život.....	27
Čtvrtá kapitola	
Volný čas a společenský život	
Mužské spolky a kluby.....	29
Sportovní vyžití.....	30
Kroket.....	33
Móda a oblékání.....	34
Závěr	36
Seznam použité literatury	38

Úvod

Cílem této práce je analýza „mužského světa“, zejména pak každodenního života anglických mužů ze středních tříd (*middle classes*) v poslední třetině 19. století. V české odborné literatuře jsem narazila pouze na práce pojednávající o ženách a jejich utlačovaném potenciálu a nenaplněných ambicích. Položila jsem si tedy otázku, co ve stejné době dělali muži, a proto jsem se rozhodla jako téma bakalářské práce zvolit právě mužskou otázku každodenního života.

Práce je členěna do pěti kapitol, z nichž nejrozsáhlejší je druhá a třetí kapitola, které pojednávají o rodinném životě a dětství. První kapitola pojednává o společnosti ve viktoriánské Anglii. V její první části jsem nastínila politickou situaci a zaměřila se na některé v té době schválené zákony. Druhá část ukazuje rozdělení společnosti na jednotlivé společenské třídy, kde se už konkrétně zaměřuji na muže z jednotlivých tříd.

V druhé kapitole je zpracované téma manželství a rodiny, jejichž instituce se během viktoriánského období měnila. Zatímco v první polovině 19. století nemělo být manželství potěšení, ale splnění manželských povinností, v druhé polovině století Viktoriáni očekávali sňatek z lásky. Velkým tématem je také rodina, která byla ve viktoriánské době velmi důležitá. Ačkoliv královna Viktorie porodila devět dětí a její rodina byla modelovým příkladem pro rodiny v celé Anglii, ke konci století se uchytil trend mít méně dětí. Zároveň jsem se v této kapitole dotkla tématu sexuality a homosexuality, což byla stejně jako na počátku 19. století stále tabuizovaná témata.

Třetí kapitola se zabývá dětstvím a výchovou dětí. Pro chlapce bylo důležité, aby byl „odtržen“ od ženského světa a poučen o životě od svých mužských vzorů v rodině. V této kapitole se zabývám také vzděláváním mladých mužů, vznikem nových vzdělávacích institucí a jejich fungováním. Zmiňuji i zákony, které se týkají vzdělávání ale i ochrany dětí.

Ve čtvrté kapitole pojednávám o *gentleman's clubs*, kde viktoriánští muži trávili spoustu času. Kluby se pro muže staly místem klidu a odpočinku, zároveň zde mohli čerpat nové informace z knihoven či novin, jejichž nárůst je v pozdně viktoriánské Anglii zaznamenán ve velké míře. Pozornost jsem také věnovala nově nabytému volnému času, kde jsem se zaměřila na sportovní vyžití, kterému od 60. let 19. století podlehly nejvíce právě *middle classes*.

Při zpracování jsem využila především anglicky psanou odbornou literaturu. Největším přínosem pro mě byly knihy Geoffreya Russela Searlea (*A New England?: Peace and War, 1886-1918*) a Johna Toshe (*A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England* potažmo *Manliness and Masculinities in Nineteenth-century Britain: Essays on Gender, Family, and Empire*), k nimž jsem se během zpracování tématu několikrát vracela. Dílo Geoffreya Russela Searlea má velmi široký záběr v genderových a sociálních otázkách. Pomohlo mi se zorientovat v tématu tehdejšího vzdělávání a otázkách týkajících se dětství a jejich výchovy. Zároveň jsem využila poznatky o rozdělení společnosti do jednotlivých tříd a jejich ekonomické situaci.

Základním cílem této práce bylo poznat každodenní život mužů středních tříd. Při zpracování každodenních aktivit, do kterých je zahrnuto chování v domácnosti a její fungování, ale také sexualita a láska mezi partnery, jsem vycházela z děl Johna Toshe zmíněného výše. Nemohu opomenout ani dílo historika F. M. L. Thompsona *The Rise of Respectable Society: A Social History of Victorian Britain, 1830-1900*, které pojednává o všech vrstvách viktoriánské společnosti v 19. století ve všedním životě. Jeho poznatky jsem zpracovala v kapitolách o manželství a rodinném životě, jež Thompson prozkoumal do hloubky skrz všechny společenské třídy, především pak *working classes*. Jeho pohled mi umožnil pochopit markantní rozdíly v životech jednotlivých společenských tříd.

Stejnou tematikou mi byla prospěšná i kniha anglické historičky Sally Mitchell, která se sice zabývá ženskou problematikou, nicméně ve svém díle *Daily life in Victorian England* se zabývá okrajově i životem mužů. Její práce se zabývá každodenností v městském prostředí i na vesnici. Detailně popisuje politickou situaci v tehdejší Británii a stejně jako jakékoli dílo se sociální tematikou této doby se zaměřuje na rozdělení společnosti a její morální hodnoty.

Obecná a politická situace v tehdejší Británii je zpracovaná několika historiky, z nichž mi nejvíce přínosná byla díla J. F. C. Harrisona (*Late Victorian Britain, 1875-1901*) a K. Theodora Hoppena (*The Mid-Victorian Generation, 1864-1886*). Oba dva se ve svých dílech zabývají viktoriánskou společností ve Velké Británii, Hoppen se současně zaměřuje na politické otázky tehdejší doby. Při zpracování politické situace v Anglii na konci 19. století mi bylo také přínosné časově široce pojaté dílo Normana McCorda (*British history 1815-1914*).

Pozdně viktoriánská společnost si začala zvykat na více volného času, který využívala především pro sportování, jehož kouzlo příslušníci *middle classes* objevily kolem 60. let 19. století. V této souvislosti bych chtěla zmínit práce Mika Hugginse (*The Victorians and Sport*) a Johna Lowersona (*Sport and the English Middle Classes, 1870-1914*), kteří se, jak už z názvu vypovídá, zabývali vzestupem sportu, jeho financováním nebo oblíbeností v tisku a obecně ve společnosti.

Mnoho mužů svůj volný čas trávilo ve společenských klubech, proto jsem při zpracování využila i dílo Barbary Black (*A Room of His Own: A Literary-Cultural Study of Victorian Clubland*) a Amy Milne-Smith (*London Clubland: A cultural history of gender and Class in late Victorian Britain*), díky nimž jsem pronikla do světa tehdejších *gentleman's clubs*, které nabízely mnoho druhů zábavy, díky nimž muži zapomínali na každodenní pracovní problémy.

Prostudovaná odborná literatura mi umožnila si rozšířit znalosti o tématice mužského každodenního života, nicméně se domnívám, že jej nelze brát jako samostatné téma, protože s tímto tématem je vždy spojena i otázka ženského života a života ostatních společenských tříd.

První kapitola

Anglie a anglická společnost ve viktoriánské éře

Politická situace ve Velké Británii v poslední třetině 19. století

Během 19. století se zvyšovala organizovanost politických stran. Posledních třicet let 19. století je považováno za zlatý věk systému dvou stran, kdy se politika střídala mezi konzervativci a liberály a od roku 1868 se téměř dvacet let na pozici premiéra vyměňovali Benjamin Disraeli (*Consevative Party*¹) a William Ewart Gladstone (*Liberal Party*²). Pro vládu obou stran byly zásadní sociální reformy, které byly zaměřeny mimo jiné na standardy bydlení a stravování či na ochranu dětí před zneužíváním. Většina práce Gladstoneovy první etapy jako předsedy vlády (1868-1874) byla věnována reformám církve, civilní služby, armády, právního systému a starých univerzit, které se měly odpoutat ze zapletení se zvláštními zájmovými skupinami z minulosti.³

Mezi lety 1870–1890 politická rozhodnutí ovlivňovala i velká hospodářská krize (*Great Depression* či *Long Depression*⁴), která postihla celý západní svět, jenž zažíval silný hospodářský růst po druhé průmyslové revoluci. Nejvíce zasáhla právě Velkou Británií, protože zatímco v této době se její vývoz zvýšil o pouhých 6,4 %, německý vývoz v téže době vzrostl o 50 %. Tato situace nastala především proto, že britská průmyslová revoluce byla postavena na rozvoji textilního, důlního, železářského a ocelářského průmyslu, jež Britové levně expedovali na světový trh. To, že se nedařilo britskému podnikání, můžeme přisoudit i tomu, že *middle classes* stále více napodobovaly šlechtické hodnoty a styl života. Na veřejných školách a starších univerzitách se zaměřovaly spíše na klasické a literární vědy a brojily proti vědě a technologiím⁵.

Počátkem roku 1874 se konaly všeobecné volby. William Gladstone, tou dobou ještě premiér, si byl vědom poklesu postavení své vlády a strany, ale domníval se, že nové mandáty by mohly liberálům pomoci. Byl přesvědčen, že nejlepší cesta bude návrat k

¹ Pravicová politická strana, zastupující majitele pozemků (*landowners*), Church of England a prosazující patriotismus

² Strana vznikla z aliance Whigů a Peelistů v roce 1859, upřednostňovali sociální reformy, osobní svobodu, snižování pravomocí koruny a církve Anglie a naopak zvyšování moci parlamentu, vyhýbání se válkám a zahraničním aliancím, měli podporu nově volících ze středních tříd.

³ Harrison, J. F. C., *Late Victorian Britain 1875-1901*, New York 2013, s. 24. ; Thompson, Francis Michael Longstreth, *The Rise of Respectable Society: A Social History of Victorian Britain, 1830-1900*, Cambridge, Massachusetts 1988, s. 184. ; Mitchell, Sally, *Daily life in Victorian England*, Westport, Conn. 1996, s. 10.

⁴ Toto období bylo označováno jako Great Depression ve své době. Po hospodářské krizi ve 30. letech 20. století bylo toto označení změněno, protože výraz Great Depression získalo nový rozměr. Srv. (http://www.jstor.org/stable/2590515?origin=crossref&seq=1#page_scan_tab_contents)

⁵ Harrison, J. F. C., *Late Victorian Britain 1875-1901*, New York 2013, s. 16-20.

cílům z let 1850–1860 a chtěl zcela zrušit daň z příjmů. Přestože pro mnoho voličů to byl velmi atraktivní návrh, převážná většina nových voličů⁶ by neměla dostatečný příjem, aby se dostala do daňového pásma. Disraeli naopak po porážce ve volbách v roce 1868 pověřil schopného konzervativního právníka Johna Gorsta, aby vylepšil stranickou organizaci. Během následujících několika let byli konzervativní kandidáti vybíráni a připravováni velmi pečlivě, byly vytvářeny či oživovány místní konzervativní asociace a započalo obrovské množství organizačních prací. Konzervativci tak byli lépe organizováni a byli připraveni čelit i předčasným volbám. Liberálové byli volbami těžce zasaženi, a proto po vítězství *Conservative Party* odstoupil z vedení liberální strany William Gladstone, kterého nahradil lord Hartington. Od té doby byly Gladstoneovy proslovy v parlamentu nepředvídatelné, ačkoliv je velmi omezil.⁷

Konzervativní strana byla ve skutečnosti mnohem větší, než se jevila na papíře. Například některé významné irské skupiny se zabývaly záležitostmi podporujícími konzervativní stranu. Ihned po vítězství v roce 1874 začala *Conservative Party* jednat, a protože před volbami slíbila, že konzervativní ministerstvo projeví větší zájem o blaho lidí, ustanovila zákonem (*Factory Act 1874*) maximální délku pracovní doby pro *working classes*, a to na 56 hodin týdně. Disraeli bohužel udělal stejnou chybu jako Gladstone v roce 1874, a to před volbami v roce 1880, když podcenil rozsah ztráty popularity ministrů. Odhad, který předvídal ztrátu minimálně šestnácti konzervativních křesel, měl konzervativcům ukázat, že strana není v takovém stavu, v jakém byla před volbami v roce 1874. Parlament byl rozpuštěn na konci března 1880. Výsledek voleb nakonec odhady potvrdil a pro konzervativce to byla mnohem větší rána než pro liberály v minulých volbách. Konzervativci ztratili padesát míst v městských obvodech, nečinnost *Conservative Party* v oblastech zemědělských problémů a přítomnost vlastních kandidátů zemědělců v některých krajích znamenala ztrátu dalších téměř třiceti křesel. Konzervativci si vedli špatně i ve Skotsku, Walesu a Irsku. Nová vláda liberálů se činila a jejím nejdůležitějším politickým počinem se stal třetí volební zákon (*Reform Bill 1884*), který poskytl volební právo většině městských pracovníků, kteří mohli být i voleni. Díky všem volebním zákonům posledních padesáti let se tedy počet hlasujících zdesetinásobil.⁸

⁶ *Representation of the People Act 1867* (Druhý reformní zákon) umožnil volit všem mužům (včetně *working classes*), kteří na nájemném zaplatili nejméně 10 liber za rok, dal hlas zemědělským vlastníkům půdy. Tím se zhruba zdvojnásobil počet voličů z jednoho na dva miliony mužů. Srv. <http://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/houseofcommons/reformacts/overview/furtherreformacts/>

⁷ McCord, Norman, Purdue, A. W., *British history 1815-1914*, Oxford 2007, s. 293-295.

⁸ Mitchell, Sally, *Daily life in Victorian England*, Westport, Conn. 1996, s. 11-14; McCord, Norman, Purdue, A. W., *British history 1815-1914*, Oxford 2007, s. 303-304.

Zvýšený počet voličů tak potřeboval větší stranickou organizaci. Vznikala lokální sdružení a výbory, které se mohly zapojit do stranické práce pořádáním schůzí, přípravováním programu pro získávání nových voličů nebo se muži mohli zabývat místní politikou.⁹

Rozdělení společnosti

Viktoriánské období bylo pro Británii dobou prosperity a průmyslového rozvoje, ale společnost byla velmi nesourodá a sociálně výrazně diferenciovaná. Místo jedince ve společnosti se odvíjelo nejen od rodové příslušnosti a postavení rodiny v ní, ale postupem času měla stále více vliv i ekonomická situace a jeho zaměstnání. Obecně se viktoriánská společnost dělila na tři základní společenské vrstvy, a to na nižší, střední a vyšší. V jistém slova smyslu a s jistým zjednodušením by se anglická společnost dala rozdělit pouze na dvě společenské vrstvy, a to na aristokraty, kteří zdělili titul a pozemky, a ostatní obyvatelstvo, jež zahrnovalo kohokoli, kdo nebyl aristokrat.¹⁰ Společenské vrstvy se lišily životním stylem a zvyky, vzděláním, mírou pracovních příležitostí, náboženstvím, hodnotami i kulturou a bylo nepatřičné se chovat jako příslušník jiné společenské vrstvy, než do které jedinec patřil.

Nejprestižnější postavení ve společnosti zaujímal příslušníci *upper classes*, tj. členové nejvyšších společenských vrstev, z velké části aristokraté. Následovali příslušníci *middle classes*, tedy středních tříd, a úplně nejnižší postavení ve společnosti se týkalo *working classes* neboli dělnických (pracujících) tříd. Přesné vymezení jednotlivých tříd je dodnes problematické, protože i když se každý příslušník třídy identifikoval se svou vlastní skupinou, v řadě případů toužil dosáhnout úspěchu a uznání od těch, kteří se v hierarchickém žebříčku nacházeli nad ním. Mimoto se v průběhu 19. století osudy a složení jednotlivých tříd měnily a původně nejlépe postavení aristokraté, závislí na příjmech z pozemků, byli v některých případech zastíněni úspěchy příslušníků středních tříd. V osmdesátých letech 19. století se totiž v Británii začala pozvolna zhoršovat ekonomická situace. Začaly se propadat ceny v zemědělském sektoru a klesala hodnota z pronájmu pozemků. V městských částech Británie se začaly objevovat náznaky sebevědomé veřejné buržoazní kultury díky rostoucí prosperitě *middle classes* projevující se v poslední třetině 19. století. Aristokraté navazovali kontakty s pozemkovou šlechtou a

⁹ Harrison, J. F. C., *Late Victorian Britain 1875-1901*, New York 2013, s. 23.

¹⁰ Mitchell, Sally, *Daily life in Victorian England*, Westport, Conn. 1996, s. 18.

středními třídami. Také vznikaly nové společenské kategorie, například stavitelé, architekti, herci, hudebníci, účetní a dokonce i novináři.¹¹

Přestože se někteří příslušníci *working classes* a *middle classes* snažili o postup do vyšší společnosti, než ve které se nacházeli, většina své místo v hierarchii společnosti přijímala. Lze to vidět na příkladu britské železnice, která vyhradila různé vozy pro různé vrstvy obyvatelstva. Cestující přesně věděli, kde mají své místo. I kdyby někdo, například muž z řad *working class*, získal vyšší obnos peněz a mohl si dražší lístek dovolit, nikdy se v první třídě nemohl svézt, protože tam nebylo jeho společenské místo.¹²

Značné rozdíly panovaly i uvnitř jednotlivých společenských tříd. Zároveň zde byl pochopitelný rozdíl mezi životy žen a mužů.

Muž ve viktoriánské době

Muži z *upper classes*

Nejvyšší společenské vrstvy tvořily bohaté a vlivné rodiny, které se pyšnily šlechtickým původem, většinou tradičně děděným v rodině. Netvořily je ale pouze ony, protože systém primogenitury přiděloval titul jen prvorozenému synovi – mladší synové a jejich potomci tak většinou sloužili v armádě, v církvi, působili v parlamentu či jako diplomaté. Mnohem důležitější než výše příjmů či profese byla příbuzenská síť a konexe. Do vyšších tříd patřila i tzv. *squierarchy*¹³, jejíž hlavní příjmy plynuly ze zděděné půdy nebo investic. Až do osmdesátých let 19. století více než polovina bohatých vlastnila půdu¹⁴, z níž neplynuly pouze příjmy a společenské postavení, ale i politická moc. S trochou nadsázky lze říci, že Velká Británie byla ve vlastnictví pouze malé hrstky těch nejbohatších – v roce 1873 čtyři pětiny území, kdy měla celá Velká Británie kolem 32 milionu obyvatel, vlastnilo jen asi 7000 osob.¹⁵ I proto si udržela aristokracie tak dlouho politickou nadvládu a ani po příchodu nových tváří do politiky neztratila moc nad důležitými rozhodnutími.¹⁶

¹¹ Williams, Chris (ed), *A Companion to Nineteenth-Century Britain*, Oxford 2004, s. 306; Wasson, Ellis, *Dějiny moderní Británie*, Praha 2010, s. 274.

¹² Mitchell, Sally, *Daily life in Victorian England*, Westport, Conn. 1996, s. 17.

¹³ Pozemková šlechta. Srv. (<https://en.oxforddictionaries.com/definition/us/squirearchy>)

¹⁴ Williams, Chris (ed), *A Companion to Nineteenth-Century Britain*, Oxford 2004, s. 309.

¹⁵ Harrison, J. F. C., *Late Victorian Britain 1875-1901*, New York 2013, s. 29.

¹⁶ Tamtéž, s. 29-31.

Šlechtický život nabízel spoustu volného času, příslušníci vyšších tříd tak netrávili tolik času vyděláváním finančních prostředků, ale mohly si je užívat plnými doušky. Ve viktoriánské Británii se někteří řídili stylem života následníka trůnu, prince z Walesu, Edwarda, který svůj čas věnoval hazardním hrám, dostihům, střelbě a jiné podobně nákladné zábavě.

Muži z *middle classes*

Middle classes, volně přeloženo jako buržoazní či střední třídy, se od aristokracie a vyšších společenských tříd odlišovaly tím, že její příslušníci pracovali proto, aby se užívali, od *working classes* se lišily tím, že se málokdy snížily k manuální práci. Nejenže se diferencovaly od ostatních vrstev společnosti, ale i uvnitř *middle classes* byly větší rozdíly v postavení a v bohatství¹⁷ než u ostatních tříd.¹⁸ Výraznou složku buržoazních tříd tvořily *lower middle-classes*, tedy nižší střední třídy, které se začaly prudce rozrůstat v druhé polovině 19. století. Většina z nich totiž původně patřila do nejnižších vrstev společnosti, ale díky dostupnějšímu vzdělání mohli postoupit ve společenské hierarchii a zastávali místa úředníků a obchodníků.

Úředníci, tzv. „bílé límečky“, pracovali ve státní a lokální správě, zajišťovali maloobchodní prodej, zabývali se bankovníctvím, účetnictvím a reklamou. Jejich obchodní schopnosti jim také umožnily stát se profesionálními manažery a na konci 19. století řízení rodinných podniků přešlo právě na jejich bedra. Bohatší část byla označována jako *upper middle classes*, tj. vyšší nebo exkluzivní střední třídy, jejichž výrazná část pracovala v profesích jako lékaři, advokáti či uznávaní duchovní. *Upper middle classes* si velmi potrpěly na univerzitní vzdělání a své potomky často posílaly do internátních škol. Podle tohoto vzoru *lower middle classes* posílaly své děti do učení, nicméně to způsobilo, že se mladí nechtěli vracet k továrnímu systému a odcházeli pracovat do obchodního či bankovního sektoru.¹⁹

Jak již bylo naznačeno v úvodu, složení tříd se v průběhu 19. století měnilo. Po Velké hospodářské krizi, která probíhala v letech 1873–1896, potřebovala aristokracie nový příliv financí, a tak docházelo nově k zakupování šlechtických titulů bohatými muži,

¹⁷ Jejich příjmy se pohybovaly mezi 100 až 1000 librami za rok. Srv. Williams, Chris (ed.), *A Companion to Nineteenth-Century Britain*, Oxford 2004, s. 308.

¹⁸ Tosh, John, *A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*, London 2007, s. 13.

¹⁹ Morgan, Kenneth O., *Dějiny Británie*, Praha 1999, s. 426-428.

kteří se zabývali průmyslem a obchodními záležitostmi. Rodinný majetek *middle classes* rozdělovaly rovným dílem mezi své syny, přičemž od toho nejvíce prosperujícího se očekávalo, že se postará o svou ovdovělou matku či neprovdané sestry.²⁰

Muži z *working classes*

Vznik *working classes* či *labouring classes* historici datují do období před rokem 1830. Ze všech tří vrstev byla nejpočetnější a zahrnovala hlavně tovární dělníky, kteří pracovali v rukodělné nebo průmyslové oblasti (textilní pracovníci, obuvníci, montéři), nicméně existoval propastný rozdíl mezi kvalifikovanou a nekvalifikovanou pracovní silou. Mnozí muži pracovali v dolech nebo jako zemědělství pracovníci. Přestože někteří vzdělanější pracovali i jako úředníci (*white-collar*), bylo na tuto třídu pohlíženo jako na tu, která se věnuje manuální a špinavé práci, což naznačovalo i jejich špinavé oblečení a ruce. Na rozdíl od *middle classes* byli dělníci odměňováni denní nebo týdenní mzdou. Práce ve špatných podmínkách a nízké platy byly často důvodem k protestům a stávkám vyvolaných nespokojenými dělníky, které ale většinou nic nevyřešily. Většina pracujících z *working classes* totiž vydělala jen tolik, aby přežila. Mnozí z nich se potýkali s chudobou, a proto si ani nemohli dovolit bydlení na takové úrovni, jakou by si zasloužili. Životní podmínky, ve kterých se nacházeli, byly příčinou vysokého výskytu nemocí, často i smrti, protože neměli prostředky pro poskytnutí nezbytné lékařské pomoci nemocnému. Nemoc, která způsobila i krátkodobou pracovní neschopnost a s ní spojenou následnou nezaměstnanost, mohla celou rodinu uvrhnout do velkých problémů, a proto bylo potřeba, aby příjem přinášeli všichni členové rodiny. Kromě dělníků a zemědělců do této vrstvy společnosti patří i služebnictvo.²¹

Do této vrstvy zařazujeme i chudé a nezaměstnané, kteří spoléhali na příležitostné práce, charitativní pomoc a omezené sociální zaopatření ustanovené chudinskými zákony (*Poor Laws*). Další legislativa pro dělnickou třídu se zabývala regulací pracovní doby, mezd a pracovních podmínek. Pro dělnickou třídu neexistovaly žádné smlouvy ani zaměstnanecké výhody. Kromě služebnictva pracovali příslušníci *working classes* šest dní v týdnu, neděli považovali za odpočinkový den.

²⁰ Harrison, J. F. C., *Late Victorian Britain 1875-1901*, New York 2013, s. 16, 30; Mitchell, Sally, *Daily life in Victorian England*, Westport, Conn. 1996, s. 108.

²¹ Wasson, Ellis, *Dějiny moderní Británie*, Praha 2010, s. 168; Mitchell, Sally, *Daily life in Victorian England*, Westport, Conn. 1996, s. 18; Thompson, Francis Michael Longstreth, *The Rise of Respectable Society: A Social History of Victorian Britain, 1830-1900*, Cambridge, Massachusetts 1988, s. 71.

Druhá kapitola

Rodinný život

Manželství

Už od počátku 19. století se instituce manželství změnila. V roce 1867 promluvil John Stuart Mill (liberální politik a filozof) o měnícím se charakteru manželství při proslovu v poslanecké sněmovně: „*Ženy a muži jsou si poprvé v historii skutečně navzájem partnery. [...] Obě pohlaví nyní žijí společně, žena je teď obvyklá společnost muže-manžela. Manželka je jeho hlavním společníkem, nejdůvěrnějším přítelem a často jeho nejdůvěryhodnějším poradcem.*“²² Rozsáhlá poradenská literatura, která hlásala, že manželské vztahy by měly být potěšením pro obě strany, živila ve Viktoriánech očekávání ve sňatek z lásky. Nelpělo se tolik na domluvených manželstvích a dávala se přednost lásce, po které Viktoriáni toužili a považovali ji za zásadní životní zkušenost. Mnoho manželství *middle classes* v 19. století bylo ve viktoriánské Anglii šťastných, manželé měli podobné zájmy, spokojený sexuální život a byli si oporou. Vzdělaní muži totiž byli vychováni k tomu, aby ukázali ženám svou rytířskou pozornost, sexuální požadavky se přeměnily na něžnosti. Důkazem toho jsou i dopisy mezi nimi z této doby, které překypují jistotou, sdílením a vzájemnou důvěrou.²³

S blížícím se koncem století se mladí muži ve viktoriánské Anglii ženili v pozdějším věku (ve třiceti letech), a to zejména z důvodu nedostatečné finanční jistoty. V posledních třiceti letech 19. století bylo ve věku 45 let zhruba 10% svobodných mužů, nicméně byli i tací, kteří se neoženili vůbec. Společensky rovnocenné spojení a náklonnost, občas radost ze šťastného spojení muže středních tříd s ženou ze společensky vyšší třídy, to byla ideální představa *middle classes* o manželství ze strany muže. Manželské tradice *upper middle classes* můžeme pozorovat v autobiografiích, memoárech či beletristické literatuře, nicméně tyto informace nejsou podloženy relevantními výzkumy.

Jak je psáno výše, instituce manželství se změnila a proměnilo se i samotné seznamování budoucích manželů. Mladí lidé se neomezovali pouze na uzavřené kruhy své vlastní, jasně vytyčené, společenské třídy (oproti generaci před nimi), kde se rodiny znaly navzájem a utvářely mezi sebou manželská spojení na základě společného náboženství či

²² Tosh, John, *A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*, London 2007, s. 53.

²³ Phegley, Jennifer, *Courtship and Marriage in Victorian England*, Santa Barbara-Denver-Oxford 2012, s. 2; Hoppen, K. T., *The Mid-Victorian Generation, 1864-1886*, Oxford 2000, s. 324; Tosh, John, *A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*, London 2007, s. 58.

profese. Jejich kontakty přesahovaly hranice třídy a spíše než na determinaci jedince podle toho, do jakého prostředí se narodil, záleželo na úrovni vzdělání, životních hodnotách a postojích. Rozšířil se tedy seznam společenských příležitostí, které mimo jiné sloužily jako „manželské trhy“. Společenské večírky, bazary, veletrhy, výlety pořádané farnostmi či účast na bohoslužbě, to vše se jevílo jako dobré příležitosti k seznamování. Stále populárnější tenis (byl brán jako hra určená pro obě pohlaví) a rozšiřování tenisových klubů, divadelní představení a koncerty posloužily k rozbití společenských bariér.²⁴

Rodina

Mezi lety 1801–1901 populace Anglie a Walesu rapidně vzrostla, a to z 8,5 milionu na 32,8 milionu obyvatel.²⁵ Ke konci 19. století se tempo růstu zpomalilo, a to zejména proto, že se obecně rodilo méně dětí. Ve 40. letech byla rodina se sedmi dětmi považována za malou, o padesát let později stejný počet dětí tvořil velmi velkou rodinu. Omezení počtu dětí v rodině souviselo především s menší dětskou úmrtností, tedy nebylo nutné, aby se rodilo tolik dětí a doufat, že se jich dostatečné množství dožije do dospělého věku. Předěšlo se tím i nárůstu financí a odpovědnosti za ně. Snížení počtu potomků byla tedy mimo jiné i ekonomická strategie pro uvolnění finančních prostředků, které mohly být použity na vzdělávání synů, kteří tak mohli studovat delší dobu a také projít delší profesní přípravou. Tento nový trend ale nebyl po chuti každému, protože „*děti byly důkazem otcovy mužnosti a úspěšného manželství.*“²⁶ Pokud tedy muž neměl děti, jeho dobrá pověst ve společnosti se začala vytrácet. Druhým důvodem, proč se rodilo méně dětí, byl pozdější věk, v němž muži vstupovali do manželství, a to až kolem třicátého roku života. Bylo to způsobeno především potřebou mužů mít jistotu finančního zajištění své budoucí rodiny.²⁷

Ve viktoriánské době byl kult rodiny velmi důležitý. Ideu velké rodiny podporovala samotná královna Viktorie, která porodila devět dětí. Se svým manželem a dětmi byla pro své poddané modelovým příkladem dokonalé rodiny a správných morálních hodnot. Na počátku 19. století žilo v jedné domácnosti několik generací. To se však začalo postupně měnit a v posledním dvacetiletí jednu domácnost už většinou tvořily pouze dvě generace,

²⁴ Thompson, Francis Michael Longstreth, *The Rise of Respectable Society: A Social History of Victorian Britain, 1830-1900*, Cambridge, Massachusetts 1988, s. 91-104.

²⁵ Williams, Chris (ed), *A Companion to Nineteenth-Century Britain*, Oxford 2004, s. 255.

²⁶ Tamtéž, s. 257.

²⁷ Mitchell, Sally, *Daily life in Victorian England*, Westport, Conn. 1996, s. 142; Thompson, Francis Michael Longstreth, *The Rise of Respectable Society: A Social History of Victorian Britain, 1830-1900*, Cambridge, Massachusetts 1988, s. 58; Tosh, John, *Manliness and Masculinities in Nineteenth-century Britain: Essays on Gender, Family, and Empire*, Harlow 2005, s. 106.

tedy rodiče a jejich děti. Někdy byly součástí rodiny i další osoby, a to hlavně neprovdané příbuzné²⁸, služebnictvo či podnájemník. Tento model si přisvojili především příslušníci *middle classes*, až později a velmi pozvolna i ostatní společenské vrstvy. Zatímco ženy vychovávaly děti, vedly domácnost a zabývaly se náboženstvím a filantropií, muži přijali úlohu otce, živitele a nejvyšší autority rodiny. Přestože byly tyto role jasně dané, zejména u *middle classes* lze pozorovat, že v manželství na sebe partneři spoléhali jako na někoho, komu se mohli svěřovat se svými obavami, pochybnostmi a tužbami.²⁹

V pozdně viktoriánské Anglii se životní styl *middle classes* stával stále více nákladnějším a bylo tedy žádoucí přenést rodinné výdaje a ambice z vysokého počtu dětí směrem k jiným věcem. Z důvodů společenského postavení či osobního pohodlí se nepochybně objevovaly naléhavé tlaky na vyšší výdaje na bydlení a domácnost (což zahrnovalo komplikovanější a různorodější nábytek, nábytek do koupelny, plynová světla nebo rodinné fotografie). Mimo jiné se také zvyšovaly náklady na vzdělávání dětí z *middle classes*, a to zejména proto, že rodiče chtěli mít co nejvzdělanější potomstvo a to je přimělo k výběru dražší školy a déle trvajícimu vzdělávání.

Příslušníci *middle classes* také často navštěvovali společenské události pořádané *upper classes*, aby tak podpořili své rodinné a politické zájmy, a kde mohli prezentovat dobré jméno své rodiny. V ústraní si střední třídy dovolily více neformální a spontánní aktivity, do nichž patřilo třeba skotačení s dětmi. Rituály v domácnosti měly především ženskou povahu - na klavír pánové nehráli, většina salónkových písní byla psána pro ženský hlas atp. Žena plánovala večírky a sestavovala seznamy hostů, připravovala uvítací rituál a starala se o hosty. Akceptovatelnou formou domácí práce pro muže bylo pouze zahradničení a kutilství.³⁰

Pro muže bylo důležité, aby měl potomka, který by pokračoval v rodinném jméně a aby mohl přenést charakteristicky mužské vlastnosti svému potomstvu. Pojmenování dětí, zvláště synů, byla záležitost otce, odrážející jeho obavy o pokračování rodu a dědičnost. Již od čtyřicátých let bylo běžné, že se muž účastnil porodu (tento trend převládal i po zbytek století). Společnost si to vykládala jako důkaz společného manželství, muži tím dávali

²⁸ Ve viktoriánské době bylo zvykem, že se o neprovdané ženy v rodině starali jejich mužští příbuzní, dokud se nevdaly. Srv. Mitchell, Sally, *Daily life in Victorian England*, Westport, Conn. 1996, s. 108.

²⁹ Tosh, John, *A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*, London 2007, s. 54; Mitchell, Sally, *Daily life in Victorian England*, Westport, Conn. 1996, s. 12.

³⁰ Tosh, John, *A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*, London 2007, s. 123; Thompson, Francis Michael Longstreth, *The Rise of Respectable Society: A Social History of Victorian Britain, 1830-1900*, Cambridge, Massachusetts 1988, s. 61.

najevo svou podporu k utrpení, kterým žena musela projít, zároveň přítomnost muže při narození dítěte bylo také potvrzením jeho otcovství. Děti samotné svého otce vnímaly ne jako živitele, ale jako nositele dárků.

V pozdně viktoriánské době otec často pracoval mimo domov a z jeho návratu domů se stával zavedený rituál: dárky, čtení motlíteb, hry. Z pohledu otce nešlo o volný čas, ale o okamžik „být s rodinou“, kdy byla blízkost vztahu otec-dítě stejně důležitá jako činnost, kterou dělali (ať už to bylo čtení, hudba nebo rozhovor). Hravost, kterou muži projevovali při hrách se svými dětmi, byla důležitá, nicméně autorita, vedení a kázeň byly i nadále považovány za ústřední roli otce. Stejně tak i jeho chování a myšlení v domácnosti bylo postaveno na jeho autoritě, kterou měl jak nad dětmi tak i nad manželkou. Přestože si takovou autoritu udržoval doma, byla mužská sexualita předmětem rozsáhlé kritiky a schopnosti mužů-otců byly široce znevažovány. To vše bylo intenzivně zkoumáno v tisku, protože každý příznak genderového konfliktu či generačního napětí přitahoval analýzu a polemiku, potažmo vysokou čtenářskou pozornost.³¹

Domácnost, životní úroveň

Viktoriánské střední třídy trávily mnoho času v domácnosti, víc než kterákoli jiná generace³², a proto se v průběhu 19. století stěhovaly z měst na předměstí, kde měly klid, prostor a soukromí, které si úzkostlivě hájily. Především muž vracející se z práce ocenil manželčinu emocionální podporu a lásku, kterou ve veřejné sféře postrádal.³³

Na rozdíl od aristokracie a šlechty, která své pozemky zdědila, příslušníci *middle classes* domy povětšinou nevlastnili, protože na ně neměli finanční prostředky. Bydleli v pronajatých domech po dobu tří až sedmi let, kde byl za větší opravy zodpovědný pronajímatel, ale samotný byt si mohli nájemníci vybavit a zkrášlit podle svého. Pronajmout si dům na pár let z trhu, který nabízel mnoho možností, téměř vždy stálo méně než roční výdaje za dům, který by vlastnili. Navíc při změně rodinných poměrů či počtu dětí se mohla rodina v krátké době rozhodnout a pronajmout si jiné bydlení. Podle myšlení *middle classes* bylo z finančního hlediska bezpečnější mít největší část úspor k dispozici

³¹ Tosh, John, *A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*, London 2007, s. 80-89, 145.

³² Byly dokonce nazývány „nejvíce na domov soustředěnou společenskou skupinou v britské historii.“ Srv. Horn, Pamela, *Life in a Victorian Household*, Stroud, Gloucestershire 2001, s. chapter 1.

³³ Tosh, John, *A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*, London 2007, s. 27-28.

pro podnikání či povolání nikoliv je investovat do nemovitostí. Druhou výhodou byla velká geografická mobilita³⁴, kterou si s tímto systémem bydlení mohli dovolit.

Mnoho stavitelů stavělo domy pro trh středních tříd, protože byly spolehlivé a slušné. Pro *middle classes* byla nabídka domů velmi široká, která vyhovovala různým okolnostem a vkusu rodiny. Nájem se lišil podle velikosti domu či bytu a polohy, kde se nacházel. Velký městský dům si tak mohli dovolit jen ti nejmovitější, kteří byli ochotni platit 2000 liber ročně. Za 300 liber ročně bylo možné žít v příměstské vile. Pěkný dům se schodištěm, velkou kuchyní, pěti hlavními ložnicemi a dalšími prostory pro služebnictvo, který se nacházel na náměstím, bylo možné obývat za 100 liber ročně. Osm místností stálo nájemníky 50 liber ročně, za 15 liber ročně bylo možné pořídit bydlení s pěti místnostmi včetně kuchyně. Obecně se ale za nájem utratila asi desetina příjmů. *Lower middle classes* žili v řadové zástavbě v příměstských oblastech Londýna, například v okresech Hammersmith, Balham či Leyton. *Upper middle classes* se zdržovaly Hampsteadu.³⁵

V bohatších domácnostech bylo mnoho jednoúčelových místností, jako byla šatna, přijímací hala, *morning room*³⁶, jídelna, knihovna či studovna. Další místnosti byly vyhrazeny pro děti, a to denní dětský pokoj, kde si hráli a jedli, a také noční dětský pokoj s postelemi pro mladší děti a jejich chůvu. Děti nad osm let sdílely pokoj se svými sourozenci stejného pohlaví. Muž, který se věnoval svobodnému povolání (doktor či právník), měl v domě i místnost pro výkon své práce.

Domácnost rodiny s nižšími příjmy byla velmi podobná, velikosti pokojů byly samozřejmě menší, ale vzhled a vybavení bylo často pouze zmenšenou replikou, která byla k vidění v bohatších domácnostech. K domu také patřila zahrada, která oplývala květinovými záhony (v některých zahradách se také pěstovalo ovoce a zelenina), byla to také místa pro relaxování a odpočinek, odpolední čaj, soutěžilo se zde v krocketu či lukostřelbě a také to byl prostor pro dovádění dětí. Zároveň se na zahradě pořádaly různé

³⁴ Rodina mohla ve velmi krátkém čase být na opačném konci země, aby vyhověla rodinným potřebám, ať už šlo o lepší pracovní místo či vzdělávací zařízení. Srv. Thompson, Francis Michael Longstreth, *The Rise of Respectable Society: A Social History of Victorian Britain, 1830-1900*, Cambridge, Massachusetts 1988, s. 171

³⁵ Mitchell, Sally, *Daily life in Victorian England*, Westport, Conn. 1996, s. 109; Hoppen, K. T., *The Mid-Victorian Generation, 1864-1886*, Oxford 2000, s. 336; Thompson, Francis Michael Longstreth, *The Rise of Respectable Society: A Social History of Victorian Britain, 1830-1900*, Cambridge, Massachusetts 1988, s. 170-174.

³⁶ Morning room neboli pokoj pro ranní potřeby bylo místo, kde viktoriánská dáma obvykle začínala svůj den. Obvykle to byla místnost se světlým nábytkem a hlavní proprietou byl psací stůl, kde vyřizovala svou korespondenci a domácí účty. Srv. (http://www.oocities.org/hartman_house/floor1.html)

oslav, velmi muži ji rádi využívali muži jako studovnu pod širým nebem nebo jako místo pro rozhovory s obchodními partnery.³⁷

Ještě na začátku 18. století muži středních tříd pracovali doma a mohli tak rozdělovat práci v domácnosti a dohlížet i na dodržování disciplíny v ní. Manželka nemusela chodit do práce jako ženy z *working classes* ani neměla sociální a politické závazky jako ženy z vyšších vrstev společnosti. Měla tak dostatek času pro své děti a pro budování domácího krbu, zatímco otec rodiny vydělával. Tento model matky v domácnosti a otce v práci se přenesl i do 20. století. Muž, který odcházel za prací mimo domov dále nemohl dohlížet na chod domácnosti, a tak jeho úlohu převzala jeho manželka, která mimo jiné dohlížela i na služebnictvo.³⁸

Sexualita a homosexualita

Aktivním nositelem sexuality byl ve viktoriánské době muž, protože žena byla v této oblasti považována a předurčena k tomu být pasivní a neaktivní. Viktoriánské přemýšlení o sexu bylo ovlivněno osvícenstvím, které hlásalo, že sexuální vášeň by měla být kontrolována a „na přiděl“. Tato potřeba omezení byla vysvětlována všeobecnou vírou v to, že mužské tělo bylo obdařeno jen určitým množstvím spermií, a že příliš mnoho oddávání se sexu by buď způsobilo impotenci, nebo vypustilo energii z jiných funkcí mysli nebo těla. I přes tuto víru ale muži využívali služeb prostitutek³⁹ (které byly poměrně snadno dostupné ve velkém počtu), protože jejich manželky byly omezeny ideologií „čistoty“. Na veřejnosti ani doma se o sexu nemluvalo, morálka a dobrý vkus totiž *middle classes* (a nejenom jim) diktovaly mlčenlivost o sexuálních otázkách. Tímto chováním potomstvo získalo negativní pohled na erotickou stránku viktoriánského manželství.⁴⁰

S otázkou sexu souvisí i počet dětí v rodině. Už od nepaměti někteří příslušníci všech společenských vrstev používali techniku přerušovaného sexu, čímž se snažili zamezit těhotenství. Jedním z mnoha dalších důvodů, proč se snížil počet dětí, bylo i

³⁷ Tosh, John, *A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*, London 2007, s. 21; Mitchell, Sally, *Daily life in Victorian England*, Westport, Conn., 1996, s. 110; Horn, Pamela, *Life in a Victorian Household*, Stroud, Gloucestershire 2001, s. chapter 1.

³⁸ Tosh, John, *A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*. London 2007, s. 25; Mitchell, Sally, *Daily life in Victorian England*, Westport, Conn., 1996, s. 141.

³⁹ Prostituce sloužila především potřebám svobodných mužů všech tříd, ať už to byl starý mládenec nebo ti, co odkládali manželství až do té doby, co si řádně užili svých příjmů, nicméně nebylo neobvyklé, že služeb prostitutek využívali i muži ženatí. Srv. Tosh, John, *A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*. London 2007, s. 57.

⁴⁰ Tosh, John, *A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*. London 2007, s. 46, 57.

rozšířené využívání kondomů (jejichž výroba ze zvířecích střev byla od roku 1870 nahrazena gumou), které ale nevnímali jako ochranu před početím, ale jako ochranu proti pohlavním nemocem, před nimiž lékaři varovali nejen dospělé ale i mladistvé. Ještě mnohem usilovněji se lékaři snažili chlapce a dívky varovat před masturbací, která podle nich mohla vést k duševním poruchám a k šílenství.⁴¹

V žádné oblasti sexuálního chování nebylo převládající puritánství výraznější než v postojích vůči homosexualitě. Slovo „homosexualita“ vzniklo již v roce 1869⁴², ale až do 90. let 19. století se neobjevilo v žádné anglické publikaci. Zlom nastal až s trestněprávním pozměňovacím návrhem zákona z roku 1885 (*Criminal Law Amendment Act*). Legislativa proti sodomii existovala a byla prosazována ještě před tímto zákonem (jeho předcházející právní úpravy vycházely ze zákona z roku 1533 proti sodomii), například v roce 1828 bylo společensky neakceptovatelné sexuální chování zaznamenáno v zákoně *Offences Against the Person Act*, který se dále týkal vražd, potratů, znásilnění a sexu s dívkami mladšími dvanácti let. K zákonu byly v roce 1861 přidány další trestné činy a sodomie byla zahrnuta v novém oddíle „nepřirozené přestupky“, za které následoval trest uvěznění po dobu deseti let (nahradil původní trest smrti). Zákon z roku 1885 zněl následovně: „Každá mužská osoba, která se ve veřejném nebo soukromém styku dopouští nebo je účastníkem porušení nebo obdrží pověření jakoukoli mužskou osobou o jakémkoli jednání hrubé neslušnosti s jinou mužskou osobou, se dopustí přestupku a za to je odsouzena, na základě uvážení soudu bude uvězněna po jakoukoli dobu, nejvýše však do dvou let, a to s těžkou prací nebo bez ní.“⁴³ Zákon tedy mimo jiné označil jako trestný čin všechny druhy mužské homosexuální aktivity a definoval homosexualitu jako „hrubou obscénnost“ mezi stejným pohlavím. Zákon také poskytl policii pravomoc uzavřít nevěstince, což mělo nezamýšlený důsledek - vyhnalo to stovky prostitutek do nebezpečných ulic Anglie.

Dříve byly sexuální vztahy mezi muži obecně vysvětlovány jako důsledek hojnosti mužské sexuální energie, nicméně v této době se homosexualita jevila jako výrazný patologický stav. Homosexualita stejně jako masturbace byla společností, která se ze sociálního hlediska tolik soustředila na plození dětí, brána jako trestuhodné chování, stejně tak bylo pohlíženo na ženskou homosexualitu jako na jeden z aspektů prostituce. Ačkoli se

⁴¹ Searle, Geoffrey Russel, *A New England?: Peace and War, 1886-1918*, Oxford 2004, s. 71; Thompson, Francis Michael Longstreth, *The Rise of Respectable Society: A Social History of Victorian Britain, 1830-1900*, Cambridge, Massachusetts 1988, s. 55, 57.

⁴² Slovo zavedl německý psychiatr Karoly Maria Benkert jako neutrální substituci za pejorativní pojmy „sodomie“ a „pederastie“. Srv. <https://plato.stanford.edu/entries/homosexuality/>.

⁴³ Cook, Matt, *London and the culture of homosexuality, 1885-1914*, Cambridge 2003, s. 42.

o mužské homosexualitě diskutovalo více, nebyla pochopena, především doktory, kteří ji považovali za druh duševní nemoci.⁴⁴

⁴⁴ Searle, Geoffrey Russel, *A New England?: Peace and War, 1886-1918*, Oxford 2004, s. 70-75; Cook, Matt, *London and the culture of homosexuality, 1885-1914*, Cambridge 2003, s. 42.

Třetí kapitola

Dětství, studium, vstup do života

Dětství a výchova

Děti byly poslušné, svým rodičům oddané a jejich podpory a péče si velmi cenily. Pro chlapce bylo cílem vzdělání, které jim mělo vštípit smysl pro třídní příslušnost a pocit sebedůvěry. Bylo běžné, že rodiče vkládali osud svých potomků do rukou chův starajících se o děti do školního věku, a vychovatelek, které měly na starost vzdělání a dohled nad dětmi v domácnosti.⁴⁵ Ačkoliv se tento model jeví jako ideální řešení, většina rodičů *middle classes* považovala svou rodičovskou roli za velmi důležitý aspekt v životě svých dětí. Navíc chůvy velmi často měnily práci, tedy odcházely hledat lepší životní podmínky, vyšší mzdy, a děti tak neměly možnost si k nim vytvořit hlubší vztah, ani chůvy neměly bližší vztah s rodinou, která je zaměstnávala. Chůvy a vychovatelky zaměstnané v rodinách *middle classes* byly mladé, nekvalifikované a někdy i hrubé (na poměry středních tříd). V tomto ohledu měly výhodu *upper classes*, které přijímaly na post vychovatelek právě ty starší a zkušenější ženy, které odcházely od *middle classes* za lepším.

Během svého vyrůstání byly děti ovlivněny nejen chůvami, ale i ostatními zaměstnanci v domácnosti. Dostávaly se tak do styku s negativními návyky služebnictva, jako byla lstivost, opilost, sexuální promiskuita, hrubý jazyk a v neposlední řadě i drobné krádeže. Mladá služebná také mohla vzbudit romantický zájem starších dětí mužského pohlaví. Nejenže *middle classes* považovaly výchovu svých dětí za velmi důležitou, za blízký vztah rodičů s dětmi mohla i klesající porodnost. V rodině, kde byly tři až čtyři potomci, měli rodiče mnohem větší šanci dávat lásku všem svým potomkům stejně a ve velkém množství spíše než v rodině s osmi dětmi. Díky nižšímu počtu dětí v rodině a rostoucím příjmům *middle classes* byla výchova potomků méně ekonomická a fyzická zátěž než v polovině století.

Do viktoriánské doby se přeneslo přemýšlení o sexu z období osvícenství. V první polovině 19. století byla veškerá diskuse o sexuálních záležitostech tabu, ke konci stejného století se někteří příslušníci *middle classes* přikláněli k tomu, že dospívající děti by měly být poučeni o „faktech života“. V poslední čtvrtině 19. století také došlo ke změně ve výchově a chování. V mnoha rodinách byly tělesné tresty nahrazeny vysvětlováním,

⁴⁵ Jordan, Thomas Edward, *Victorian Childhood: Themes and Variations*, Albany, New York 1987, s. 68.

povídání vystřídal dřívější ticho u jídelního stolu, a hlavně bylo odsuzováno heslo předešlé doby, a to, že ti nejmladší by měli být vidět, ale ne slyšet.⁴⁶

Růst svých synů v muže sledovali otcové s obavami, ale i s očekáváním. Přestože mladým mužům bez pevných náboženských zásad hrozilo zahájení sexuálního života s prostitutkou, vstup do učení nebo zaměstnání byl pro ně také velmi významný krok, především pro ty z obchodních sfér. Teprve vstup do manželství byl poměrně pevný bod v přechodu do dospělého mužského světa a teprve tehdy mohl otec vidět, zda byla jeho výchova dobrá. Život chlapce, který byl závislý na svém otci, se změnil v jeho vlastní rodinnou autoritu a povinnost, kdy musel zajistit materiální prostředky, bez kterých by sociálně uznávané manželství nebylo možné a také musel projevit základní kvality muže (síla, odhodlání, nezávislost), které měly zajistit jeho pověst ve společnosti.⁴⁷

Vzdělávání

Stejně jako někteří příslušníci *working classes* i *middle classes* hleděly na vzdělávání svých dětí jako na prostředek k lepšímu postavení nejen svého potomstva, ale celé rodiny. Pro chlapce bylo důležité získat dovednosti pro úspěšné vykonávání budoucího povolání, případně mít potřebné vědomosti pro to, aby zachovali rodinné podnikání. Zároveň bylo nezbytné, aby si osvojili charakteristické vlastnosti, které jim přidávaly na úctyhodnosti. Ve viktoriánské době mohly být děti vzdělávány nejen doma, ale i ve školách. Základní školy poskytovaly výuku především pro děti z *working classes* a *lower middle-classes*, kde byl běžný poplatek 1–4 pence za týden. Děti z bohatších rodin byly vzdělávány nejdříve doma a středoškolské vzdělání získávaly v soukromých či veřejných školách. Soukromou školu vlastnil pouze jeden člověk⁴⁸ a poskytovala všeobecné vzdělání. Soukromé školy byly výhradně chlapecké nebo výhradně dívčí a fungovaly na principu internátní školy. Pro chlapce to byl moment, kdy byl odtržen od vlivu matky a ženského příbuzenstva a mohl se tak připravovat na svět bez nich - v politice

⁴⁶ Vohl, Anthony S. (ed), *The Victorian Family: Structures and Stresses*, London 2016, chapter 3; Thompson, Francis Michael Longstreth, *The Rise of Respectable Society: A Social History of Victorian Britain, 1830-1900*, Cambridge, Massachusetts 1988, s. 86.

⁴⁷ Tosh, John, *A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*. London 2007, s. 122.

⁴⁸ Lze tak označit i domácnost, kde jedna žena poskytovala výuku několika dětem z okolí. Srv. Mitchell, Sally, *Daily life in Victorian England*, Westport, Conn. 1996, s. 165.

či vojenském životě. Poplatky byly pochopitelně vyšší než na základních školách, nicméně soukromé školy byly oproti školám veřejným ještě levné.⁴⁹

V roce 1870 vláda rozhodla o tom, že základní vzdělání by mělo být poskytnuto každému dítěti v Anglii (*Elementary Education Act 1870*), děti tak musely do školy chodit povinně, a to alespoň do svých deseti let. Do konce 19. století se tato hranice posunula o další dva roky. Většina příslušníků *upper classes* a *middle classes* studovalo na škole až do osmnácti. Obchodníci nepodporovali tak dlouhou a drahou školní docházku, nebyli stoupenci ani veřejných škol, protože předpokládali, že jejich synové je budou následovat a budou pokračovat v rodinném podniku. Do školy synové obchodníků chodili do šestnácti maximálně do sedmnácti let, tedy do té doby, než se naučili pracovat v rodinné firmě. Celkové náklady na vzdělání syna obchodníka a jeho zařazení do pracovního procesu se pohybovaly mezi 1500–2000 librami, rozložené do zhruba deseti let.⁵⁰

Elementary Education Act rovněž umožnil větší vládní zásah do základního vzdělávání, protože se nashromáždily důkazy v různých formách, které informovaly o mezerách a nedostatečnosti ve výuce a vedení školy. Stát mohl zasáhnout v případě neuspokojivého úsilí vedení a nemožnosti poskytnutí dostatečného vzdělání. V tomto případě byla vytvořena místní školní rada (volena poplatníky) s pravomocí vybírat poplatky a s ní budovat a udržovat vlastní školy. Tyto školy fungovaly s pomocí státních dotací a soukromých darů. Školní rady měly pět až patnáct členů, kteří byly zvoleni hlasováním, do nějž byli zahrnuti všichni poplatníci (každý měl tolik hlasů, kolik bylo kandidátů) a zároveň mohli být sami zvoleni. Cílem školních rad bylo především zjištění, zda pro děti z dané oblasti existuje dostatečný počet škol a jejich kvalita. Rychlý nárůst budování takových škol znepokojoval církev, která se obávala především toho, že školní radě půjde více o náboženství, politiku, moc a finance, než o vzdělávání dětí. Nicméně existoval i další důvod, proč se církvi nelíbilo budování takových škol. Pouze veřejné základní školy totiž mohly získat dotace na své fungování. Denominační školy už se nemohly rozšiřovat na úkor veřejných nákladů, zákon tedy zajistil, aby veřejné peníze nebyly využívány na snahu obracet někoho na víru, což velmi přivítali extrémní odpůrci církve.

⁴⁹ Searle, Geoffrey Russell, *A New England?: Peace and War, 1886-1918*, Oxford 2004, s. 65; Burstyn, Joan N., *Victorian education and the ideal of womanhood*, London 1980, s. chapter 1; Mitchell, Sally, *Daily life in Victorian England*, Westport, Conn. 1996, s. 165-166.

⁵⁰ Searle, Geoffrey Russell, *A New England?: Peace and War, 1886-1918*, Oxford 2004, s. 50; Thompson, Francis Michael Longstreth, *The Rise of Respectable Society: A Social History of Victorian Britain, 1830-1900*, Cambridge, Massachusetts 1988, s. 65-66.

Veřejné školy udržovaly vzdělávání pro aristokracii a soukromé školy je podporovaly jako vzdělávací ideál. Narůstající počet dětí příslušníků středních a průmyslově středních tříd tak byl vyškolen ve starších tradicích a kodexech gentlemanů. V posledních třech desetiletích 19. století provedly veřejné školy drobné úpravy a získaly nové budovy. Důraz, který se kladl dříve na zbožnost, se nyní odklonil k budování mužnosti.

Ke konci 19. století byla obecně přijata věda jako vyučující předmět. Vysokoškolské učení tedy muselo nutně dosáhnout viditelných změn. O jednu z nich se zasloužil profesor Henry E. Armstrong, který bojoval za osvícený přístup k výuce vědy. Podle jeho slov se věda vyučovala, protože se stala módní. Armstrong popřel existující metody výuky a obhajoval "heuristické" nebo objevující metody, které měly studenty naučit osvojení si znalostí vlastním úsilím: „*V budoucnu se chlapci a dívky obecně nesmějí omezovat pouze na učení od stolu [...], nesmí se jen učit o věcech, musí se také učit, jak věci dělat.*“⁵¹ Nejenže mezi lety 1870–1900 vznikaly nové základní školy, ale byly zakládány i nové vysokoškolské koleje na Newcastlu (1871), v Leeds (1874), Bristolu (1876), Sheffieldu (1879), Birminghamu (1880), Nottinghamu a Liverpoolu (1881). Klasické univerzity v 70. letech 19. století provedly strukturální reformy a zabývaly se definicí morálních postojů a zdokonalování norem více než obsahem učebních osnov.⁵²

Velký důraz byl také kladen na péči o děti a jejich ochranu. Například v roce 1885 byl zvýšen zákonný věk dívek ze 14 na 16, což je mělo ochránit před tlaky života v dospělosti. Zatímco v některých lidech, kteří se drželi starých pořádků, stále přetrvával názor, že je třeba se chránit před dětskou kriminalitou, část společnosti začala přijímat nové stanovisko, které trvalo na tom, že děti jsou ti, kteří potřebují ochranu před krutými či nedbalými rodiči. I proto v roce 1883 vznikla parlamentem podporovaná *The National Society for the Prevention of Cruelty to Children* (Národní společnost pro prevenci týrání dětí), která brzy po svém založení vyšetřovala přes 10 000 případů za rok a měla na starosti především podněcování ke stíhání rodičů. V návaznosti na to v roce 1889 podepsal britský parlament zákon o prevenci krutosti vůči dětem⁵³, který definoval úmyslné zneužívání, zanedbávání, špatné zacházení a opuštění dítěte, kterému by tímto chováním způsobil

⁵¹ Lawson, John; Silver, Harold, *A social history of education in England*, London 1973, s. 340.

⁵² McCord, Norman, Purdue, A. W., *British history 1815-1914*, Oxford 2007, s. 311-312; Lawson, John; Silver, Harold, *A social history of education in England*, London 1973, s. 312-315, 339-343; Sturt, Mary, *The Education of the People: A History of Primary Education in England and Wales in the Nineteenth Century*, New York 2007, s. 304, 305.

⁵³ Prevention of Cruelty to, and Protection of, Children Act 1889.
Srv. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1889/44/enacted>.

zbytečné trápení, jako trestný čin. Soud, který shledal osobu vinnou z takového chování, mohl viníka potrestat uložením pokuty nepřesahující sto liber, v některých případech i uložením trestu odnětí svobody. I ředitelé velkých škol reagovali na tento všeobecně čím dál více přijímaný názor a omezili oproti svým předchůdcům z poloviny 19. století bičování žáků. Konec tělesných trestů ve školách byl sice stále ještě daleko, nicméně byla zde snaha o „méně časté a méně drsné bití“.⁵⁴

Jak již bylo zmíněno výše, lékaři se snažili chlapce varovat před masturbací a všemi bestialitami všeho druhu, nicméně stále společně s učiteli přemýšleli, jak upozornit na tato nebezpečí života, aniž by byla zničena jejich nevinnost a jejich sexuální pohnutky nebyly stimulovány příliš brzy. Ředitelé spolu s vedoucími představiteli různých mládežnických hnutí, kteří sdíleli intenzivní hrůzu ze sebeukájení mladých, proto velmi přivítali čím dál více populární týmové hry (například kriket či fotbal), jež se na školách objevovaly. Zároveň v sobě týmový sport skrýval soudržnost, která se měla později hodit ve válce. Mnoho z nejlepších veřejných škol se specializovalo na přípravu chlapců složit armádní zkoušky. V chlapcově vzdělávání a výchově tedy byli velmi důležití mužští příslušníci rodiny, hlavně otec a strýc, pod jejichž autoritou a vlivem žil, proto také mnoho z nich pokračovalo v povolání svých mužských vzorů. Důležité byly i příbuzenské konexe, díky nimž mohl mladý muž lépe najít pracovní pozici v politice či v podnikání.⁵⁵

Pracovní život

Někteří muži se odklonili od ideálu povolání *middle classes*, tedy tím, že se nechávali najímat jako podřadní úředníci, věnovali se drobnému obchodu, kde dostávali hotové peníze na ruku, či se z nich stávali dílenští mistři, kteří si „špinili“ ruce manuální prací. Naopak obchodníci a podnikatelé byli ve společnosti velmi vážené osoby. Všechna výše zmíněná povolání neumožňovala přítomnost muže v domě. Na rozdíl od nich například doktoři a duchovní trávili doma mnohem více času, protože mohli využívat místnost v domě, která sloužila jako kancelář, knihovna či vyšetřovací místnost.⁵⁶

Díky přístupnějšímu vzdělání pro nižší vrstvy obyvatelstva se v druhé polovině 19. století v Anglii a ve Walesu zvýšil počet příslušníků *lower middle classes*. Během čtyřiceti let se ztrojnásobilo množství úředníků (v roce 1841 bylo 130 000 úředníků, v roce

⁵⁴ Searle, Geoffrey Russell, *A New England?: Peace and War, 1886-1918*, Oxford 2004, s. 48-49.

⁵⁵ Tamtéž, s. 37, 71. ; Mitchell, Sally, *Daily life in Victorian England*, Westport, Conn. 1996, s. 142.

⁵⁶ Tosh, John, *A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*, London 2007, s. 60.

1891 bylo zaměstnáno asi 500 000 úředníků).⁵⁷ Ačkoliv postoupili na společenském žebříčku a vedlo se jim lépe než jejich rodičům, mnoho z nich se nemohlo chlubit tím, že se jim žije dobře. Nejlépe se vedlo těm, kteří vydělali přes 200 liber ročně a mohli si dovolit jednoho služebníka. V druhé polovině 19. století to byla téměř polovina *middle classes*, jejichž roční příjem se pohyboval mezi 100 až 300 librami za rok.⁵⁸ Nicméně uvnitř *middle-classes* neměli všichni stejné životní podmínky ani platy. Někteří žili z dividend (mezi nimi byli rentiéři⁵⁹ či ženy-vdovy), někteří žili ze zisků (nejvíce podnikatelé), a někteří z poplatků (právníci a lékaři), nicméně v průběhu 19. století a na jeho konci se zvyšoval počet těch, kteří žili z platů (učitelé a celá řada úředníků zaměstnaných ve veřejném sektoru). Rozdíly mezi těmito platy byly obrovské. Extrém představovaly bohaté rody: Rothschildové (obchodní bankéři), Willsové (výrobci tabáku) a Grettonové (pivovarníci) či jednotlivci jako Richard Burdon Haldane, úspěšný advokát, který čerpal z poplatků v hodnotě mezi 15,000 - 20,000 librami za rok. Většina profesí *middle-classes* se musela spolehnout na částku menší než 500 liber za rok: advokáti měli zisk v průměru 478 liber, lékaři 395 liber a zubaři 368 liber. Mnoho duchovních muselo vyžít s 206 librami za rok, což byl příjem nižší než v případě kvalifikovaných průmyslových pracovníků v plné zaměstnanosti (např. výrobci kotlů). Ještě nižší příjem měl učitel na základní škole, který si přišel na 154 liber za rok. Maloobchodníci a prodavači měli navíc nejistotu zaměstnání. Obecně platilo, že nikdo si nemohl dovolit životní styl *middle classes*, pokud jeho příjem po odečtení daní nebyl větší jak 160 liber za rok.⁶⁰

⁵⁷ Hoppen, K. T, *The Mid-Victorian Generation, 1864-1886*, Oxford 2000, s. 46.

⁵⁸ Tamtéž, s. 46-47; Burstyn, Joan N., *Victorian education and the ideal of womanhood*, London 1980, s. chapter 1.

⁵⁹ K velkému nárůstu rentierů (osob žijících zcela nebo zčásti z příjmů z investovaného kapitálu) *middle classes* došlo díky přibývajícimu počtu veřejných společností a kotaci cenných papírů na londýnských a provinčních burzách. Srv. Thompson, Francis Michael Longstreth, *The Rise of Respectable Society: A Social History of Victorian Britain, 1830-1900*, Cambridge, Massachusetts 1988, s. 106.

⁶⁰ Searle, Geoffrey Russell, *A New England?: Peace and War, 1886-1918*, Oxford 2004, s. 96-98.

Čtvrtá kapitola

Volný čas a společenský život

Mužské spolky a kluby

Trávení času mimo ženskou přítomnost nám připomíná velký kulturní význam mužského přátelství v Anglii v 19. století, které utužovali v pracovním životě i ve volném čase během návštěv různých klubů, z nichž každý byl něčím jedinečný, ale jedno měli společné, a to usilování o společné štěstí a touhu trávit čas ve společenství ostatních členů klubu. *Gentleman's clubs* tak byla místa pro setkávání a utužování vztahů mezi přáteli a kolegy. Společenské kluby sice byli všem na očích, ale zároveň poskytovaly svým členům přátelskou intimitu, dostatečné soukromí a útočiště zbavující muže od stresu a starostí světa „tam venku“. Gentleman byl dříve pojem pro urozeného a slušného člověka, v 19. století už tak byl označován kdokoli, kdo vystudoval alespoň veřejnou školu, nepracoval rukama a nosil na hlavě buřinku. Byl-li muž členem klubů (málokdo totiž byl členem pouze jednoho klubu), dával tím najevo své hodnoty, ukazoval svůj životní styl a také své společenské postavení. Mnoho z nich považovalo klub za svůj druhý domov a zároveň ho využívali nejen pro politické diskuse mimo doslech žen, proto zde trávili většinu svého volného času. Důležité také bylo, co nabízela klubová kuchyně. Viktoriánské menu představovalo tradiční britské pokrmy, s důrazem na skopové kotlety nebo hovězí steak. Nároky se zvyšovaly, ale náklady se v průběhu 19. století příliš nezměnily⁶¹. Pro obzvláště významného hosta se tvořily pěkně ilustrované jídelní lístky, které podpořily důležitost události a následně se staly upomínkovým předmětem.⁶²

Kluby poskytovaly kromě dobrého jídla i jiné aktivity. V žádném z nich snad nechyběla velká knihovna a čítárna, ve které se nacházely aktuální noviny, jejichž rozmanitost byla v této době velmi velká. Přestože instituce novin existovala již dlouho, roky 1869 a 1870 představují počátek nové fáze v dějinách britského tisku. Především v Londýně byl v roce 1869 (oproti roku 1868) zaznamenán prudký nárůst zakládání nových novinových společností, který v následujícím roce pokračoval se zvyšující tendencí, nehledě na zhoršující se ekonomickou situaci. Bylo to způsobeno především odstraněním

⁶¹ Například v klubu Athenaeum byly v roce 1842 průměrné náklady na večeři 2 šilinky a 3/4 pence, o šedesát let později se zvýšily pouze na 3 šilinky a 3 pence. Srv. Black, Barbara, *A Room of His Own: A Literary-Cultural Study of Victorian Clubland*, Ohio 2012, s. 40.

⁶² Black, Barbara, *A Room of His Own: A Literary-Cultural Study of Victorian Clubland*, Ohio 2012, s. 34, 40, 74-75, 178; Milne-Smith, Amy, *London Clubland: A cultural history of gender and Class in late Victorian Britain*, New York 2011, s. Introduction, 60; Milne-Smith, Amy, *A Flight to Domesticity? Making a Home in the Gentlemen's Clubs of London, 1880-1914*. in: *Journal of British Studies*, vol. 45, 2006, s. 797-800.

klauzule o registraci, nicméně povinná registrace novin a jejich majitelů byla znovu zavedena v roce 1881 zákonem *Newspaper Libel and Registration Act*. Nicméně rozsáhlá síť celonárodních novin umožnila debatovat o momentální politické situaci nejen v klubech, ale i mimo něj, protože projev pronesený v parlamentu mohl být hned den poté v tisku.

Hlad po novinkách a korespondence přispěly k tomu, že psaní a čtení bylo hlavní činností v klubu. Jednou z důležitých součástí klubové kultury se tak stal *room waiter*, který kontroloval, zda jsou noviny na svém místě, knihy se vracejí na své místo a místnosti určené pro psaní jsou v pořádku, sbíral dopisy z poštovních schránek rozmístěných v klubových pokojích nebo se staral o to, aby dopravování dopisů na poštu probíhalo každou hodinu (kluboví kurýři tak na poštu odbíhali i šestkrát za den). Působily kluby také v možnosti kouření a hraní her, především billiardu a karetních her jako bylo *faro* či *whist*. Kluby otevíraly kolem 8:00 ráno a zavíraly ve 2:00 v noci.

Čas trávený v klubu připravoval viktoriánské muže na různé životní cesty a kariéry. Měl-li muž známosti a přátele v klubech, které navštěvoval, byl v dobré pozici, aby se stal úspěšným romanopiscem, vlivnou osobností veřejného života, mocným politikem, metropolitním novinářem nebo úředníkem na vysokém postu ve službě říši. Významné vazby na říši získal londýnský klub *Savile* založený v roce 1886 jako „*New Club*“. Nabízel nižší členské poplatky a zakládal si na své rozmanité členské základně. Klub *Savile* přijímal mnoho různorodých lidí, jedinou podmínkou pro členství však bylo, aby členové klubu prokazovali vynikající výsledky ve svých oborech. Podle prvních klubových dokumentů byly zakládající principy klubu *Savile* jednoduché a bylo jich málo: důraz na jednoduchost zařízení, široká škála lidí různých profesí a pestrost názorů, které se probíraly na podvečerních setkáních, která se konala jednou či dvakrát týdně.⁶³

Sportovní vyžití

Ještě ve třicátých letech 19. století si lidé pod pojmem sportování nedokázali představit nic jiného než rybaření či střílení holubů. Již o třicet let později Oxfordský slovník (*The Oxford English Dictionary*) popisoval sport jako „*konkurenční činnost a fyzickou zátěž, které se věnují především mladší muži*.“⁶⁴ Nejdůležitějším prvkem byl fakt,

⁶³ Black, Barbara, *A Room of His Own: A Literary-Cultural Study of Victorian Clubland*, Ohio 2012, s. 34-44, 148-152.

⁶⁴ Huggins, Mike, *The Victorians and Sport*, London 2004, s. Preface.

že si při sportu mohli lidé odpočinout a zároveň se bavit, mužům navíc konkurenční sportovní boj s určitou dávkou nebezpečí zvyšoval sebevědomí. Dalším důležitým aspektem bylo udržování kondice hlavně mladých lidí, aby v pozdějším věku byli fyzicky v pořádku. Velmi brzo se sport také ukázal jako vhodný prostředek pro zabavení chlapců ve veřejných školách a také odháněl jejich mysl od přemýšlení o sexu. Reverend a učitel z Cambridge, Edward Lyttelton, dokonce považoval sport za nezbytnou součást každodenního života.⁶⁵ Sport napomáhal formovat disciplínu, týmového ducha a podporoval nesobeckost. Stejně jako sport na školách odháněl mladé chlapce od hříšných myšlenek i ředitelé a zaměstnavatelé viděli v hraní a sledování sportu zdroj sociální kontroly a stability, především však udržování pracovníků daleko od alkoholu a sázení.⁶⁶ Široce rozšířené hry jako rugby či fotbal vždy přitahovaly davy fanoušků, a to vytvářelo fyzické a emocionální pouto k jejich městu na několik hodin a zanechávalo v nich dlouhodobé vzpomínky. Sport se stal oblíbenou aktivitou a zdrojem hrdosti a vášně také zásluhou novin, které změnily pohled veřejnosti na sport jako takový a díky nimž se zpopularizovalo mnoho druhů sportu. Tisk totiž přišel na to, že sport je zajímavý a vyplatí se o něm psát. V novinách tak přibývalo sportovních zpráv a dostávaly se i k lidem, kteří se sportu či zápasu nikdy nezúčastnili. Všemi články se nesla klíčová slova jako pýcha, čest, sláva a uznání, což pomáhalo vytvářet dobré jméno města.⁶⁷

Sportovní kultura existovala již dříve, ale během viktoriánské doby nastala opravdová revoluce ve sportu. Dramaticky se navýšil počet jednotlivců, kteří se sportu věnovali, ale také přibývalo lidí, kteří jej sledovali. Objevilo se také mnoho nových druhů sportu (v šedesátých letech například vzniklo z lidového fotbalu jako samostatný sport rugby), ke konci 19. století byly zavedeny další nové sporty jako badminton, kriket, cyklistika, lední hokej, tenis, horolezectví, stolní tenis a jachting. Například kriket byl brán mnohými jako dobrý trénink pro pozdější vojenskou přípravu. Učil mladé chlapce disciplíně, sebeobětování a loajalitě týmu, zároveň je to mělo naučit etice, mravnosti a spravedlnosti. Starší sporty jako byly kuželky, dostihy, curling či golf, o nichž se v minulosti mluvilo mnohem méně, se nyní těšily velké popularitě. Kriketu, závodění na člunech, quoitingu (házení kroužků na kolíky) a fotbalu se věnovaly hlavně *working*

⁶⁵ Lowerson, John, *Sport and the English Middle Classes, 1870-1914*, Manchester 1995, s. 17, 67, 74-76.

⁶⁶ Huggins, Mike, *The Victorians and Sport*, London 2004, s. 31, 36.

⁶⁷ Tamtéž, s. 141, 199.

classes, middle classes vynikaly především v již zmíněném curlingu, jízdě na kole, rugby, golfu a rybaření.⁶⁸

Nadšení pro sportování objevily *middle classes* na konci šedesátých let. Stal se pro ně předmětem osobní a národní ctnosti, podporovalo to jejich společenské i politické postavení. Sport se hrál pro potěšení, ale byl to také prostředek jak demonstrovat střední třídy jako morální, sociální a kulturní autoritu a samozřejmě jejich bohatství. Čím víc se sport stával součástí volného času mužů, tím více rostl počet sportovních klubů středních tříd. Ty se ovšem nesoustředily pouze na samotné hraní daného sportu, ale často pořádaly koncerty, společenské večírky, výroční večere, bazary a další akce, které klubu získávaly finanční prostředky na rozvoj. Sportovní kluby se zakládaly i na veřejných školách, kde si ještě nedávno svou prestiž udržovaly literární společenství a jiné humanitně zaměřené spolky. Jako největší problém se ale velmi brzy ukázalo, že studenti nemají příliš místa pro vykonávání sportovních aktivit v bezprostředním okolí škol, proto využívaly školy prostorů parků, pronajímat prostory čistě pro potřeby sportování školy začaly až v devadesátých letech 19. století.⁶⁹

Zásadní vliv na postoj *middle classes* ke sportu mělo především vzdělání, v jehož rámci se žáci seskupovali dohromady jako tým. V roce 1901 fungovaly na téměř všech veřejných školách časopisy, které zahrnovaly zprávy o sportovních aktivitách, články ze strany žáků a pracovníků vyjadřujících silný smysl pro sportovního ducha. Studenti byli hrdí, že se jejich jména objevují ve školních týmech a tisku, ale hlavně se těšili ze svých úspěchů vystavených na stěnách. Veřejná školní rivalita také hrála roli ve vývoji moderních her, zejména v rugby, fotbalu a atletice.⁷⁰

Z kraje 19. století docházelo k významným sportovním událostem jen příležitostně a v jednotlivých městech abyly plánovány měsíce dopředu. Lov, hon králíka či pěší závody se pořádaly kterýkoli den v týdnu, na začátku druhé poloviny 19. století se pro sportovní aktivitu využívaly především soboty a pondělky.⁷¹ Ačkoliv se vyšší třídy snažily finanční hazardování v oblasti sportu co nejvíce potlačovat, již v první polovině 19. století se na něm vydělávalo, některé sporty tak byli postupem času spíše o podnikání než o samotném výkonu. Sport byl potencionálně ziskový pro sponzory, kteří zaštiťovali

⁶⁸ Tranter, Neil, *Sport, Economy and Society in Britain 1750-1914*, Cambridge 1998, s. 15, 16. Srv. Sandiford, Keith A. P., *Cricket and the Victorian Society*, in: *Journal of Social History*, vol. 17, 1983, s. 310.

⁶⁹ Huggins, Mike, *The Victorians and Sport*, London 2004, s. 31, 93, 107; Lowerson, John, *Sport and the English Middle Classes, 1870-1914*, Manchester 1995, s. 76.

⁷⁰ Huggins, Mike, *The Victorians and Sport*, London 2004, s. 193.

⁷¹ Tamtéž, s. 12, 15.

profesionální sportovce nebo jinak investovali do sportu, profitovali na něm i bookmakeři a *tipsters* (ti, co dávají tipy na sázky). Nicméně masový vznik sportovního odvětví byl považován za jeden z ekonomických úspěchů viktoriánské Británie, kdy výdaje ze sportu představovaly zhruba 3% HDP, nepřímý prospěch z něj měly i železnice, tramvajové společnosti, tiskárny či hostinští.⁷²

Viktoriánské sportovní zkušenosti odrážely i společenské postavení. Jachting a pólo byly především záležitostmi bohatých, stejně tak i golf (ten kolem roku 1899 stál 10 šilinků⁷³ za týden plus klubové příspěvky). Amatérské veslování vyžadovalo denní přípravu, a tak bylo nejčastěji provozováno studenty při škole na univerzitách. Ovšem málokterý sport byl pouze sportem jedné třídy.⁷⁴

Kroket

Kroket se hraje s dřevěnými paličkami, kterými se hráči snaží úderem posouvat koule skrz několik branek k cílovému kolíku. Kroket se hrál již ve středověké Francii, ale jako moderní hra s pravidly se objevuje kolem padesátých let 19. století. V roce 1850 se stal velmi populární v Irsku a o několik let později se objevil i v Anglii. O kroketovou popularitu v Anglii se postaral hráč a publicista Walter James Whitmor, který upozornil na hru jako takovou a zároveň propagoval hraní krocketu na šampionátu. Růst a šíření hry podporoval také John Jaques, výrobce sportovních potřeb. Kroket byl populární i díky tomu, že byl považován za hru a sport vhodný jak pro muže tak i pro ženy.

V sedmdesátých letech byl kroket vnímán jako národní hra, protože ho hrály a sledovaly všechny vrstvy společnosti, zároveň se také stal univerzální hrou hranou v létě. Naopak o post zimního sportu soupeřilo rugby s fotbalem, který v devadesátých letech 19. století potvrdil svůj post vedoucího zimního sportu, alespoň co se týkalo návštěvnosti. Už v osmdesátých letech ale byla oblíbenost krocketu vytěsněna stále více populárnějším tenisem, který pro hraní nepotřeboval tolik prostoru.⁷⁵

⁷² Tamtéž, s. 108- 112.

⁷³ 20 šilinků=1 libra, 1 šilink=12 pencí, 1libra=240 pencí. Srv. Mitchell, Sally (ed), *Victorian Britain: An Encyclopedia*, Abingdon 2011, s. 510.

⁷⁴ Huggins, Mike, *The Victorians and Sport*, London 2004, s. 19.

⁷⁵ Huggins, Mike, *The Victorians and Sport*, London 2004, s. 11, 20. ; Nauright, John, Parrish, Charles, *Sports around the world: history, culture, and practice* Oxford 2012, s.68 (2.část).

Móda a oblékání

Ke konci 19. století byla pánská móda a oblékání pohodlnější než v jeho polovině, existovala pravidla, která stanovovala „správný“⁷⁶ oděv pro danou příležitost. Nebylo tak nezvyklé, že se muž musel během dne několikrát převléknout. V některých případech byl zřejmý vztah mezi oděvem a určitou skupinou - uniformy vojáků, policistů či kněžské oblečení měly umožnit přesnou identifikaci nositele. V ostatních případech bylo složité zjistit, zda je muž správně oblečen, protože jen velmi málo mužů bylo členy pouze jedné skupiny po celý svůj život. Konvence se měnily s různými fázemi mužského života nebo v průběhu dne, kdy muž přecházel mezi pracovištěm, domovem, hospodou či klubem. V žádném okamžiku tak neexistoval jediný standard, který by s jistotou určoval, kam daný jedinec patří.

Módnímu průmyslu, potažmo změně oblékacích návyků, pomohl i narůstající zájem o sportování, neboť každá sportovní aktivita vyžadovala speciální úbor. Při žádném sportu muži nechyběla pokrývka hlavy, ať už to byl klobouk či čepice s malým kšiltlem. Při některých sportech nosili tzv. *knickerbockers*, což byly neforemné kalhoty sahající pod kolena, a vyšší šněrovací boty. Jako běžná obuv sloužily krátké kotníkové boty, které se nosily v průběhu celého století. Klobouky se nenosily jen při sportování, od sedmdesátých let 19. století byly klobouky stále více považovány jako vhodné doplnění neformálních oděvů. Od stejné doby se také nepovažuje za vhodné nosit (mimo sportovní pole) kalhoty ke kolenům, které nahradily kalhoty dlouhé až ke kotníkům. Oděv byl v tmavých barvách, hlavně v černé, šedé a hnědé, výjimkou bylo oblečení na tenis, kam se nosily světlé barvy.⁷⁷

Velmi neslušné bylo, aby se gentleman objevil ve společnosti s odkrytými rukávy, takže viktoriánští muži téměř vždy nosili neformální sako, vhodné pro cestování či podnikání, které se vyznačovalo krátkým límcem, malými klopami a knoflíkem u krku. Formální oblečení se skládalo z cylindru, elegantního žaketu či dlouhého kabátu (*frock coat*), vesty, kravaty a kalhot. Střih pánských kabátů se v tomto období změnil z dlouhých šikmých linií v oblasti ramen, těsného pasu a zaoblených míst v oblastech boků na kabáty rovnější s delším pasem a mužnější siluetou, od roku 1875 se začala podle amerického vzoru vycpávat ramena stejně jako jsou dnes. V této době byly oblíbené také kravaty

⁷⁶ Správný oděv byl vynucován společností i tím, že když se muž či chlapec oblékl nevhodně, byl vystaven posměškům a někdy i násilí. Srv. Ugolini, Laura, *Men and menswear: sartorial consumption in Britain 1880-1939*, Burlington 2007, s. 22.

⁷⁷ Nunn, Joan, *Fashion in Costume 1200-2000*, Chicago 2000, s. 133-134, 142-143; Ugolini, Laura, *Men and menswear: sartorial consumption in Britain 1880-1939*, Burlington 2007, s. 22.

(především *Oxford tie*, kterou si vážali muži i ženy) různých délek a s různorodým uvazováním.

Většina mužů si udržovala „chlupatý vzhled“, tedy obličej pokrytý vousy, ať už to byl knírek, bradka či kotlety po stranách tváří. Vousy pokrývající bradu v kombinaci s knírem byly řezány mnoha různými způsoby - plné a velmi huňaté, zaoblené nebo špičaté. Existovaly i výjimky mužů, kteří věřili, že oholená tvář z nich dělá pečlivější a estetičtější vypadající jedince. Koncem osmdesátých let 19. století se čistá oholená tvář vrátila do módy, nicméně starší muži si i nadále pěstili knír či bradku. Vlasy měli v této době krátké, velmi individuální byly vlasy zčesané od čela až po týl s pěšinkou uprostřed, módní to však bylo jen v sedmdesátých letech.⁷⁸

Oblékat děti jako „malé dospělé“ bylo na počátku století běžné, v druhé polovině století tento trend postupně ustupoval. V šedesátých letech nosili chlapci do svých tří až čtyř let šaty s plisovanými sukněmi či tuniky. Od čtyř do sedmi let je oblékali do *knickerbockers* a krátkých kabátků bez límce, které nosili přes bílé košile. Na nohou nosili knoflíkové či elastické boty.⁷⁹

⁷⁸ Nunn, Joan, *Fashion in Costume 1200-2000*, Chicago 2000, s. 140-143.

⁷⁹ Tamtéž, s. 163-164.

Závěr

Životem ženy, případně dívek, se zabývá literatura nejen v období viktoriánské Anglie, ale ve všech možných oblastech a obdobích. Je to pochopitelné, protože například až do první poloviny 20. století musely ženy čekat na volební právo, většinou byla jejich osobní práva omezována a byly podřízeny mužské nadvládě. Muž vládl v domácnosti, měl své místo v politice a jeho „nadřazené“ postavení bylo jasně dané. Takto bylo na muže pohlíženo, nicméně prostudovaná literatura už tak jasné závěry nevykazuje. Záleželo na mnoha faktorech, které muže determinovaly jaký život budou vést.

V českém prostředí v podstatě neexistuje žádné dílo, které by se mužskou otázkou v 19. století zabývalo, proto bylo cílem této práce prozkoumání každodenního života mužů středních tříd v posledních čtyřiceti letech 19. století. Společenské vrstvy v Británii 19. století se lišily životním stylem, vzděláním, náboženstvím, hodnotami i kulturou, ale v průběhu celého století si britská společnost prošla mnoha politickými i sociálními změnami, které některé společenské bariéry bouraly. Značné rozdíly lze pozorovat i uvnitř jednotlivých společenských tříd, kdy například ke konci století příslušníci *lower middle classes* pracovali jako nižší úřednictvo a oproti předchozí generaci v první polovině století si polepšili jak z finančního hlediska, tak i z pohledu životní úrovně.

Dle vzoru samotné královny Viktorie byla středobodem zájmu Viktoriánů rodina a její štěstí. Stejně tak se Viktoriáni snažili, aby měli šťastné manželství, které v průběhu 19. století dosáhlo jistých změn, především už se tolik nelpělo na domluvených sňatcích a dával se prostor manželstvím z lásky. V manželství se na sebe partneři mohli spolehnout a mohli si důvěřovat. Viktoriánská populace Anglie během 19. století rapidně vzrostla, nicméně v poslední třetině se tento růst zpomalil, a to především proto, že byl nastaven nový trend mít méně dětí. Rodiče mohli darovat dostatek své lásky všem svým potomkům rovnocenně, zároveň v tom figurovala finanční politika rodiny, aby mohla dopřát svým dětem dostatečné vzdělání či si dovolit vyšší životní standard, o kterém příslušníci *middle classes* snili celé 19. století. Pro otce, který nyní pracoval mimo svůj domov, byla také důležitá interakce s potomky. Chtěli být svým dětem nablízku a hrát si s nimi, ale stále si museli udržovat svoji autoritu.

Menší velikost rodiny umožnila rodičům poskytnout dětem co nejlepší vzdělání. Pokud na studium neměla prostředky, měla alespoň konexe či movitější příbuzné, kteří byli ochotni za vzdělání zaplatit. S tím souvisela i úroveň a lokalita tehdejšího bydlení. Rodina

byla ochotná se pro vzdělání svého potomka přestěhovat i na druhý konec země. Styl bydlení to velmi usnadňoval, protože *middle classes* své domácnosti nevlastnily, pouze si je na určitou dobu pronajímaly. Tento životní styl jim umožňoval méně utrácet za nemovitosti a více si své příjmy „užít“.

Společenské změny umožnily nejen středním třídám více využívat svůj volný čas. Ten trávily na zahradách, které se staly nezbytnou součástí domů, ve kterých bydlely. Volný čas věnovaly ale především sportu, jehož krásu *middle classes* objevily v 60. letech 19. století. Zakládaly se profesionální sportovní týmy, zejména při školských institucích, jejichž cílem bylo „odehnat“ mladistvé chlapce od hříšných myšlenek, zároveň měly stmelit chlapce, aby ctili týmového ducha a národní soudržnost. Svůj volný čas muži trávili také ve společenských klubech (*gentleman's clubs*), které jim dodávaly pocit soukromí a sounáležitosti, zároveň v nich muž mohl najít důležité společenské kontakty, které mohl využít například při shánění pracovního místa.

V pozdně viktoriánské době se změnilo i vnímání sexuality. Ke konci 19. století byli příslušníci *middle classes* přesvědčeni o důležitosti poučení dospívajících potomků o sexuálním životě. Druhou velmi důležitou změnou prošlo vnímání sodomie, tedy provádění sexuálních praktik mezi stejným pohlavím, a to zejména na legislativní úrovni, kdy bylo parlamentem schváleno několik důležitých zákonů proti homosexualitě. Politická aktivita a zasahování do řádu věcí byla v tomto období vysoká. Konzervativci i liberálové se zaměřovali především na sociální reformy, které měly zlepšit život a životní úroveň obyvatel Velké Británie. Za nejvíce zásadní počín tehdejších vlád považují přijetí volebních reforem, které výrazně navýšily počet voličů.

Tato práce by mohla být základem pro další zpracování mužské otázky ve viktoriánské době, neboť je to pouhá sonda do každodenního života muže, která by si v českém prostředí zasloužila více pozornosti.

Seznam použité odborné literatury:

- Black, Barbara, *A Room of His Own: A Literary-Cultural Study of Victorian Clubland*, Ohio 2012.
- Burstyn, Joan N., *Victorian education and the ideal of womanhood*, London 1980.
- Cook, Matt, *London and the culture of homosexuality, 1885-1914*, Cambridge 2003.
- Harrison, J. F. C., *Late Victorian Britain 1875-1901*, New York 2013.
- Hewitt, Martin, *The dawn of the cheap press in Victorian Britain: the end of the 'taxes on knowledge', 1849-1869*, London 2013.
- Hoppen, K. T., *The Mid-Victorian Generation, 1864-1886*, Oxford 2000.
- Horn, Pamela, *Life in a Victorian Household*, Stroud, Gloucestershire 2001.
- Huggins, Mike, *The Victorians and Sport*, London 2004.
- Jordan, Thomas Edward, *Victorian Childhood: Themes and Variations*, Albany, New York 1987.
- Lawson, John; Silver, Harold, *A social history of education in England*, London 1973.
- Longstreth, Francis Michael, *The Rise of Respectable Society: A Social History of Victorian Britain, 1830-1900*, Cambridge, Massachusetts 1988.
- Lowerson, John, *Sport and the English Middle Classes, 1870-1914*, Manchester 1995.
- McCord, Norman, Purdue, A. W., *British history 1815-1914*, Oxford 2007.
- Milne-Smith, Amy, *London Clubland: A cultural history of gender and Class in late Victorian Britain*, New York 2011.
- Milne- Smith, Amy, *A Flight to Domesticity? Making a Home in the Gentlemen's Clubs of London, 1880-1914*. in: *Journal of British Studies*, vol. 45, 2006.
- Mitchell, Sally, *Daily life in Victorian England*, Westport, Conn. 1996.
- Mitchell, Sally (ed), *Victorian Britain: An Encyklopedia*, Abingdon 2011.
- Morgan, Kenneth O., *Dějiny Británie*, Praha 1999.
- Nauright, John, Parrish, Charles, *Sports around the world: history, culture, and practice*, Oxford 2012.
- Nunn, Joan, *Fashion in Costume 1200-2000*, Chicago 2000.

- Phegley, Jennifer, *Courtship and Marriage in Victorian England*, Santa Barbara-Denver-Oxford 2012.
- Sandiford, Keith A. P., *Cricket and the Victorian Society*, in: *Journal of Social History*, vol. 17, 198.
- Searle, Geoffrey Russel, *A New England?: Peace and War, 1886-1918*, Oxford 2004.
- Sturt, Mary, *The Education of the People: A History of Primary Education in England and Wales in the Nineteenth Century*, New York 2007.
- Thompson, Francis Michael Longstreth, *The Rise of Respectable Society: A Social History of Victorian Britain, 1830-1900*, Cambridge, Massachusetts 1988.
- Tosh, John, *A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England*, London 2007.
- Tosh, John, *Manliness and Masculinities in Nineteenth-century Britain: Essays on Gender, Family, and Empire*, Harlow 2005.
- Tranter, Neil, *Sport, Economy and Society in Britain 1750-1914*, Cambridge 1998.
- Ugolini, Laura, *Men and menswear: sartorial consumption in Britain 1880-1939*, Burlington 2007.
- Vohl, Anthony S. (ed), *The Victorian Family: Structures and Stresses*, London 2016.
- Wasson, Ellis, *Dějiny moderní Británie*, Praha 2010.
- Williams, Chris (ed), *A Companion to Nineteenth-Century Britain*, Oxford 2004.